
ARTYKUŁY

AGNIESZKA BORYSOWSKA

ORCID: 0000-0003-3638-4248

Książnica Pomorska w Szczecinie

a.borysowska@ksiaznica.szczecin.pl

Johannesa Micraeliusa portret *post mortem*

Słowa kluczowe: Johannes Micraelius, Pedagogium Książęce, Szczecin, funeralia, druki okolicznościowe, historia oświaty

Keywords: Johannes Micraelius, Ducal Pedagogium, Szczecin, funerals, commemorative publications, history of education

Dorobek piśmienniczy Johannesa Micraeliusa (1597–1658) – teologa, filozofa, historyka, poety i pedagoga działającego przez większość życia w Szczecinie – budzi współcześnie zainteresowanie uczonych różnych dyscyplin. Jako autor opracowania *Progymnasmatów* Afthoniosa znalazł Micraelius swoje miejsce w monografii poświęconej temu zagadnieniu¹. Badacze przyglądają mu się także jako teologowi², cytując jego obszerne dzieło historiograficzne³, analizują *Lexicon philosophicum* (Jena

¹ Bartosz Awianowicz, *Progymnasmata w teorii i praktyce szkoły humanistycznej od końca XV do połowy XVIII wieku: dzieje nowożytnej recepcji Afthoniosa od Rudolfa Agricoli do Johanna Christoph Gottscheda* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu M. Kopernika, 2008), 280–287.

² Piotr Urbański, „Johannes Micraelius und die lutherische polemische Theologie im Stettin des 17. Jahrhunderts”, w: *Reformatio Baltica: Kulturwirkungen der Reformation in den Metropolen des Ostseeraums*, red. Heinrich Assel, Johann Anselm Steiger, Axel E. Walter (Berlin–Boston: De Gruyter, 2017), 463–474.

³ Zob. np.: Katarina Berger, *Erzählungen und Erzählstoff in Pommern 1840–1938* (Münster–New York–München–Berlin: Waxmann, 2001), 10; Karin Friedrich, *The Other Prussia: Royal Prussia, Poland and Liberty, 1569–1772* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 92–94, 104, ta ostatnia praca ukazała się także w j. polskim – zob. też, *Inne Prusy. Prusy Królewskie i Polska między wolnością a wolnościami (1569–1772)*, tłum. Grażyna Waluga (Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2005), 138–140.

1653)⁴. Sięgają wreszcie po jego utwory z zakresu literatury pięknej, przede wszystkim tragedie⁵.

W samym Szczecinie bardzo długo utrzymywała się jednak legenda Micraeliusa-pedagoga, najprężniejszego rektora Pedagogium Książęcego – w taki sposób pisano o nim w chwili śmierci, te zasługi podnoszono także we wspomnieniach i wzmiankach powstałych później. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie tego właśnie obrazu Micraeliusa, przekazywanego w pismach osób, które go znały, oraz tych, które kontynuowały jego dzieło pedagogiczne w kolejnych dekadach, a nawet stuleciach.

Tuż po śmierci Micraeliusa emocjonalna w tonie notatka na ten temat została wpisana na odrębną stronicę matrykuły szkoły, której zmarły przewodził jako rektor przez ostatnich 16 lat życia. Dowiadujemy się z niej, że zgon Micraeliusa, który sprawował rektorat „z największą chwałą”, pociągnął za sobą „rozpacz i łzy miasta oraz upadek całego Gimnazjum”. W ostatnim zdaniu wpisu jego autor zaapelował, by pamięć o Micraeliusie nigdy nie spowiła się mrokiem zapomnienia, gdyż „przyszłe wieki nie przyniosą już tak wielkiego męża”⁶.

Przewidywania te okazały się nadzwyczaj trafne, niemniej na upadek zakładu naukowego, który kwitł pod zarządem Micraeliusa, nie trzeba było czekać przez wieki – dokonał się on w ciągu dekady. Za rektoratu Micraeliusa w poczet szkoły wstępowało co roku średnio ok. 77 nowych uczniów, co znacznie przekraczało średnią z całego okresu jej funkcjonowania, która wynosiła ok. 60 zrekrutowanych słuchaczy rocznie⁷. Ba! pod kierownictwem Micraeliusa liczba zapisanych w danym

⁴ Zob. np. Fernando Vidal, *The Sciences of the Soul: The Early Modern Origins of Psychology*, tłum. Saskia Brown (Chicago–London: The University of Chicago Press, 2011), 54, 74; Christia Mercer, „Leibniz and Spinoza on Substance and Mode”, w: *The Rationalists: Critical Essays on Descartes, Spinoza, and Leibniz*, red. Derk Pereboom (Lanham–Boulder–New York–Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1999), 185, 290, 298, 300.

⁵ Zob. np. Raija Sarasti-Wilenius, „Prelims and Fabulae interlocutores of Johannes Micraelius Pomeris: tragico-comaedia nova de Pomeride a Lastleivio afflicata et ab Agathandro liberata (b.m.w., b.n.w.)”, w: *Neo-Latin Drama and Theatre in Early Modern Europe*, red. Jan Bloemendal, Howard B. Norland (Leiden–Boston: Brill, 2013), 679–682.

⁶ Zob. Agnieszka Borysowska, Michał Gierke, wyd., *Album studiosorum Pedagogium Książęcego w Szczecinie (1576–1666)* (Szczecin: Książnica Pomorska, 2022), 245: „Anno 1658 a[nte] d[ie]m 3 Nonar[um] Decemb[rum] non sine totius Gymnasii ruina, urbis luctu et lacrymis, plur[imum] reverendus, ampliss[imus] et excellentiss[imus] D[omi]n[us] Iohannes Micraelius, s[acro]s[an]ctae theolog[iae] d[oc]tor[is] eiusdem, ut et philosophiae professor incomparabilis, Paedagogii Reg[i]i Stetin[ensis] rector famigeratiss[imus] collectis sarcinis mortalitatem exiit, immortalitatem induit, humana reliquit, divina amplexus est, anno aetatis LXI, gesto per annos XVI maxima cum laude rectoratu. Memoria eius, quia nunquam talem virum secula futura ferent, nunquam etiam oblivionis tenebris obscuranda et involvenda, sed semper sit in benedictione!”. O ile nie zaznaczono inaczej – wszystkie przekłady z j. łacińskiego w tłumaczeniu autorki.

⁷ Dane te dotyczą okresu działania placówki, który został objęty matrykułą szkolną, a więc lat 1576–1666; więcej na ten temat zob. tamże, 26.

roku uczniów trzykrotnie wyniosła nawet setkę i więcej (w 1649 r. – 109; 1651 r. – 121; 1652 r. – 100 uczniów)⁸. W całej historii Pedagogium zdarzyło się to jeszcze tylko dwukrotnie – w 1603 i 1609 roku, kiedy w mury szkoły przyjęto kolejno 103 i 104 chłopców⁹. W krótkim czasie po śmierci Micraeliusa Pedagogium ogarnął nieprzewidywalny kryzys, który przejawiał się niewielkim napływem alumnów i odpływem doświadczonej kadry. Gwoli sprawiedliwości należy jednak dodać, że odejście energicznego rektora w końcu 1658 roku zbiegło się z trudną sytuacją całego miasta, wywołaną m.in. półtoramiesięcznym oblężeniem brandenburskim w kolejnym roku.

W tym właśnie 1659 roku proces rekrutacji prowadził w Pedagogium jego długoletni konrektor Heinrich Schaevius (1624–1661), przyjmując 28 nowych uczniów (dla porównania: rok wcześniej, a więc w ostatnim roku rektoratu Micraeliusa, zapisało się 64 chłopców)¹⁰. Już jednak w 1660 roku Schaevius opuścił szkołę i przeniósł się do Torunia, gdzie objął stery tamtejszego gimnazjum¹¹. W marcu tegoż roku zmarł wykładowca medycyny Georg Kirsten¹² (1613–1660), a w październiku podążył za nim Johannes Sithmann¹³ (1602–1660), wieloletni profesor prawa w szczecińskiej placówce. Kierownictwo Pedagogium przejął wówczas, również bardzo doświadczony, subrektor Daniel Schultze (1625–1681), który pełnił obowiązki rektora przez blisko dwa lata, aż w końcu (na początku 1662 r.) otrzymał oficjalną nominację na to stanowisko¹⁴. Po kolejnych dwóch latach porzucił jednak ten urząd i objął rektorat szczecińskiej szkoły miejskiej. Rektorem podupadłego i opustoszałego Pedagogium został wówczas Johannes Georg Tremelius (1622–1689). W ciągu trzech lat swojego zarządu zdołał jednak przyjąć tylko 23 uczniów¹⁵. Nie uzupełniono w tym czasie także braków kadrowych (oprócz katedry prawa wakowała także posada kantora).

⁸ Tamże, 215–218, 221–229.

⁹ Tamże, 111–114, 130–133.

¹⁰ Tamże, 243–246.

¹¹ Stanisław Tync, *Dzieje gimnazjum toruńskiego*, t. 2 (Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1949), 155–171.

¹² Henricus Schaevius, *Monumentum Literarium Viro [...] Dn. Georgio Kirstenio, Medicinarum Doctori, Paedagogii in Regii Professori & Practico apud Stetinenses famigerabili ad diem 11. Martii Anno [...] MDC LX. condigno exequiarum honore mactando [...]* (Stetini: Georg Goetchius, 1660).

¹³ Daniel Schultze, *Supremum Officium Pietati, Virtuti et Meritis Viri [...] Dn. Johannis Sithmanni, Juris [...] Doctoris, et Regii Stetinensium Paedagogii Professoris [...] Anno Aer. Chr. MDCII. 3. Non. Novembr. nati, anno aetatis LIIX. 10. Kalend. Novembr. denati [...]* (Stetini: Georgius Goetschius 1660).

¹⁴ Borysowska, Gierke, *Album*, 245, 247–248.

¹⁵ Tamże, 250–251.

W końcu, w 1666 roku, osiem lat po śmierci Micraeliusa, władze szwedzkie podjęły decyzję o zamknięciu książęcej uczelni¹⁶.

Wróćmy jednak do czasu sprzed dopełnienia się losów szkoły, kiedy na śmierć zasłużonego rektora zareagowali liczni mu współcześni. Informacji na ten temat dostarczają dziś przede wszystkim popularne w XVII wieku druki funeralne. Publikacje takie przynależą do kategorii druków ulotnych, w których opisywane są osadzone w czasie i przestrzeni wydarzenia stanowiące przejaw życia społecznego. Powodem tworzenia takich druków mogły być wydarzenia publiczne, ważne dla całej społeczności, częściej jednak były nimi okazje prywatne, jak ślub, chrzciny, awans zawodowy, uzyskanie stopnia naukowego. Znaczącą grupę wśród tych druków stanowią właśnie akcydensy publikowane w związku ze śmiercią i pogrzebem danego członka wspólnoty, zawierające mowy, kazania i wiersze opiewające zmarłego. O ile pozwalał na to czas między zgonem a ostatnią posługą, publikacje te rozdawano uczestnikom pogrzebu. Często jednak, co wynikało z przyjętych w danym miejscu przepisów, pochówek następował tak szybko, że nie sposób było w tym czasie opracować i wydać tych okolicznościowych publikacji, dlatego rozprowadzano je wśród żałobników z kilkudniowym bądź nawet kilkutygodniowym opóźnieniem.

Warto przypomnieć, że w społecznościach protestanckich wszelkie przejawy życia społecznego, w tym także przebieg pogrzebów, regulowano specjalnymi aktami prawnymi. Przepisy odnoszące się do pochówków (np. ordynacje miejskie dotyczące pogrzebów, zarządzenia przeciwwzbytkowe) określały zarówno kwestie podstawowe, jak i bardziej szczegółowe. Do pierwszych należały termin i czas trwania uroczystości, czy też liczba jej dopuszczalnych uczestników; do drugich m.in. ubiór żałobników, liczebność chóru szkolnego, sposób wystroju domu żałobnego. W zarządzeniach tych precyzowano także możliwość wydania okolicznościowych publikacji, ustalając przy tym zwykle ich format i objętość. Przepisy te, w różnych księstwach i miastach protestanckich odmienne pod względem szczegółów, można sprowadzić do ogólnej zasady – im wyższa pozycja nieboszczyka za życia, tym więcej przywilejów po śmierci¹⁷.

W myśl tego prawidła w funeraliach, oprócz zmarłych z klas wyższych, można było upamiętniać także przedstawicieli mieszczaństwa, o ile sprawowali za życia

¹⁶ Agnieszka Borysowska, Michał Gierke, wstęp do *Album studiosorum*, 36–37; zob. też Radosław Gaziński, „Pedagogium Książęce (lata 1544–1667)”, w: *Akademicki Szczecin XVI–XXI wiek*, red. Piotr Niedzielski, Waldemar Tarczyński (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2016), 44–46; Paweł Gut, „Szczecińskie akademickie szkoły średnie w II połowie XVII i XVIII wieku”, w: *Akademicki*, 47–49.

¹⁷ Edmund Kizik, *Śmierć w mieście hanzeatyckim w XVI–XVIII wieku* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1998), 9–66; tenże, *Wesele, kilka chrztów i pogrzebów. Uroczystości rodzinne w mieście hanzeatyckim od XVI do XVIII wieku* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Officina Ferberiana, 2001), 181–364.

jakieś godności: byli urzędnikami miejskimi, pastorami, pedagogami. Obyczaj piśmennego żegnania zmarłych dotyczył przede wszystkim mężczyzn, znacznie rzadziej poświęcano takie druki zmarłym kobietom, niezwykle rzadko – dzieciom¹⁸. Johannes Micraelius, jako rektor sławnego w regionie ośrodka kształcenia, a dzięki temu przedstawiciel elity umysłowej ówczesnego społeczeństwa, był uprawnionym adresatem takich publikacji.

Jednym z obszerniejszych funeraliów poświęconych jego osobie jest druk podpisany przez generalnego wicesuperintendentę szwedzkiego Pomorza i pastora szczecińskiego kościoła Mariackiego Joachima Fabriciusa (1617–1679), który – zgodnie z tradycją – pełnił jednocześnie obowiązki profesora teologii w Pedagogium¹⁹. Na marginesie warto dodać, że za pióro przy takich okazjach chwytały osoby zajmujące się zawodowo sztuką słowa – te zwykle otrzymywały za swoją pracę zapłatę od rodziny – oraz ci, którzy czuli się zobowiązani do napisania takich tekstów ze względu na związki z nieboszczykiem: przedstawiciele jego środowiska zawodowego, krewni, przyjaciele. Fabricius był współpracownikiem zmarłego, a nadto łączyły go z nim dalekie więzy rodzinne – żoną Fabriciusa była siostrzenica Micraeliusa Elisabeth.

Na publikację Joachima Fabriciusa złożyło się przede wszystkim kazanie wygłoszone przez niego podczas pogrzebu, który odbył się w kościele Mariackim 14 grudnia 1658 roku. Micraelius został pochowany we wnętrzu świątyni, w kaplicy nr XXXVI, położonej za chórem kapłańskim w południowej części obejścia prezbiterium. Zmarły był członkiem tej parafii – przy tym właśnie kościele, największym w ówczesnym Szczecinie, posadowione było Pedagogium Książęce i mieszkania kadry pedagogicznej, w tym rektora.

Za tekstem kazania w druku Fabriciusa znalazły się także obszerne i szczegółowe informacje biograficzne, które tradycyjnie wygłaszano podczas pochówku. Znajdziemy tam najważniejsze fakty z życia zmarłego: przebieg jego edukacji, kolejne miejsca pracy, wspomnienie trzech ożenków i narodzin dzieci oraz – wyjątkowy,

¹⁸ Kobiętom i dzieciom poświęcano funeralia ze względu na pozycję ich najbliższego męskiego członka rodziny – męża lub ojca, więcej na ten temat zob. Kizik, *Śmierć*, 171–79; por. też ordynację toruńską z 1722 r. *O szatach ślubach, weselach, chrzcinach y pogrzebach (Non omnis moriar. Zwyczaję pogrzebowe w XVII i XVIII-wiecznym Toruniu*, Toruń: Muzeum Okręgowe w Toruniu, 2005, 7): „§ 6. Drukowanie Wierszow Exekwialnych, a rozdawanie onychże u drzwi Kościelnych tym, którzy za trumną idą, przy Pogrzebach Rzemieslników pod winę od sześciu, aż do dwunastu Talerów zakazuie się. Jednak kupcom, którzy 10 lat Mieszczanami byli, iednego Arkusza drukowanie pozwala się”; więcej na temat szczecińskich funeraliów zob. Agnieszka Borysowska, *Kultura książki w dawnym Szczecinie (XVII–XVIII w.)* (Szczecin: Książnica Pomorska, 2018), 23–99.

¹⁹ Joachimus Fabricius, *Coelestis Doctorum Splendor [...] Bey [...] Herrn Johannis Micraelii [...] 16. Jährigen Rectoris, Als derselbe [...] am 3. Decembris [...] 1658 [...] seelig eingeschlaffen [...] Dessen verblichener Körper aber den 14. eiusdem [...] in S. Marien Stifts-Kirchen der Erden anvertraut ist [...]* (Alten Stettin: Georg Götzke, 1658).

gdyż niespotykany w innych źródłach, ale typowy dla tego rodzaju publikacji – opis okoliczności śmierci profesora. Wiemy z niego, że Micraelius cierpiał na kamienie nerkowe i osłabienie żołądka, a ostatni silny atak choroby nastąpił 16 listopada 1658 roku. Okoliczności zmusiły wówczas Micraeliusa do opuszczenia szkolnej katedry i położenia się do łóżka, jednak, mimo wezwania medyków i poddania się ich zaleceniom, z dnia na dzień był coraz słabszy. W końcu zdał sobie sprawę, że może mu się nie udać wrócić do zdrowia i 28 listopada wezwał spowiednika. Po szczerej spowiedzi przyjął komunię, co tak bardzo wzmocniło go na duchu i ciele, że pełną piersią włączył się w śpiew psalmów dziękczynnych. Nie udało mu się jednak zwalczyć choroby, umarł kilka dni później, w piątek 3 grudnia, krótko po trzeciej w nocy. Przed śmiercią, jak pisze Fabricius, zdążył uporządkować swoje sprawy i pożegnać się z rodziną. Miał w chwili zgonu 61 lat, 3 miesiące i 3 dni. Autor kończy swe kazanie wzniesieniem do Boga prośby o pocieszenie m.in. dla osieroconej młodzieży szkolnej²⁰.

Do studentów Pedagogium skierowane jest inne zachowane funeralium, zawierające życiorys Micraeliusa, skreślone ręką wspomnianego już konrektora Heinricha Schaeviusa, uczącego w szkole greki i poezji²¹. Ze względu na swoją funkcję – jest to swego rodzaju zaproszenie czy też wezwanie młodzieży szkolnej do uczestnictwa w egzekwiach – druk ten musiał powstać w okresie kilku dni dzielących śmierć Micraeliusa od jego pogrzebu. Z tych powodów wezwania tego rodzaju były zwykle publikacjami niewielkich rozmiarów, zawierającymi życiorys zmarłego z uwypukleniem zasług, ze względu na które należy mu się odpowiednio uroczyste odprowadzenie do miejsca spoczynku. Warto zauważyć, że kreśląc niejako na gorąco charakterystykę Micraeliusa, nie wymienia Schaevius jako doniosłego, czy ważnego, dorobku publikacyjnego nieboszczyka, ale odwołuje się wyłącznie do jego działalności na niwie pedagogicznej. Naturalnie, jedno nie wyklucza drugiego, większość ksiązek Micraeliusa powstała przecież z myślą o słuchaczach szkoły, którą kierował, warto jednak zwrócić uwagę na charakterystykę zmarłego jako rektora:

Jeśli ktoś, jak niegdyś Prometeusz, dotykał uzdolnioną dłonią owej gliny, z której lepi się lepsze serca, i wydobywał z niej posłuszne kształty – to był tym mężem wielce szacowny, sławny i znakomity pan Johannes Micraelius, doktor świętej teologii i filozofii i obu tychże wykładowca, a przy tym od dawna niezwykle zasłużony rektor

²⁰ Tamże, H₃r–I₄v.

²¹ Henricus Schaevius, *Monumentum Literarium Quo Viro Admodum Reverendo, Amplissimo & Excellentissimo Dn. Johanni Micraelio, SS. Theol. ac Philos. Doctori Ac Professore [...] Cum III. d. Decembr. Anno [...] MDCLVIII. aetatis 62. pie ac placide defunctus, XIV. d. eiusd. mensis in Aede Marianae tumulo inferendus esset, luctuosum officium praestitit Et Studiosam in Gymnasio Regio Stetinensi Iuventutem ad condebitos exequiarum honores evocavit [...]* (Stetini: typis Georgii Goetschii, [1658]).

Królewskiego Gimnazjum, mąż ze wszech miar nadzwyczajny, a wyrwany z naszego przybytku przez nieszczęsną całkowicie niemoc²².

Kończy Schaevius, sam będący poetą, równie podniośle – parafrazą prozopopei zaczerpniętej z Eklogi I Wergiliusza: „Nawet źródła, nawet te zarośla będą go przyzywać²³” i zapewnieniem: „Oddacie należne honory pogrzebowe temu, który tak wiele wam ofiarował, a dzięki jego sławie zdobędziecie kiedyś powód uznania, że byliście onegdaj uczniami wielkiego Micraeliusa²⁴”.

Magazyny biblioteczne przechowały do dziś nazwiska 114 uczniów, którzy oddali hołd swemu rektorowi na kartach innego jeszcze funeralium – *Żałobnego wawrzynu* (*Laurea lugubris*) – w którym zamieszczono napisane przez nich okolicznościowe epigramaty²⁵. Wśród konwencjonalnych ubolewań nad nieprzejednanym losem, który zabrał „doktora Micraeliusa”, pojawiają się tu też takie określenia jak „nasz Micraelius”, „nasz rektor”, a nawet „ojciec” czy „rodzic”, podkreślające najważniejszą, z punktu widzenia autorów, wychowawczą rolę zmarłego. Oto znamieny przykład pióra szczecinianina Jacoba Winnemera:

*Cur fugis heu noster Rectorque Parensque Micraeli et
De cathedra docto desinis ore loqui*²⁶?

[Czemuż umykasz, och! nasz Rektorze i Rodzicu Micraelu i
Przestajesz prawić z katedry uczonymi usty?]

Większość wierszy w tym druku jest napisana po łacinie, ale zdarzają się też utwory po grecku, jeden zaś został skreślony po hebrajsku. Wspólną dla niemal wszystkich formę pojedynczego dystychu elegijnego urozmaica co jakiś czas anagram, chronostych czy taki oto wiersz paralelny (*carmen parallelum*):

²² Tamże,)(v-)(r: „Si quis unquam Prometheus lutum hoc, ex quo meliora corda finguntur, artificii manu tractavit et in sequaces formas disposuit: fuit ille Vir Admodum Reverendus, Clarissimus et Excellentissimus Dn. Johannes Micraelius, SS. Theologiae Philosophiae Doctor et utriusque Professor, ac Gymnasii Regii Rector longe meritissimus, vir undecunque incomparabilis et fatali plane malo sedibus nostris subductus”.

²³ Tamże,)(v: „Ipsi illum fontes, ipsa haec arbusta vocabunt“, por. Verg. Ecl. I, 39: „ipsi te fontes, ipsa haec arbusta vocabant”.

²⁴ Tamże: „Vos ei, decentem exequiarum honorem conferetis, qui tanta in vos dona impendit, a cuius celebritate olim commendationis argumentum petetis, magni quondam Micraelii auditores vos fuisse”.

²⁵ *Laurea lugubris honori supremo Viri [...] Dn. Johannis Micraelii, s.s. Theol. et Phil. Doctoris et Professoris, Illustris Paedagogii Stetinensis Rectoris celeberrimi, vieta et plexa a suis discipulis, Paedagogii eiusdem Studiosis tristitiam contestaturis* (Paleo-Sedini: e typographeo Georgii Goetschii, [1659]).

²⁶ Tamże, B₃v.

*Plangite Thespiades, Ecclesia, Gymnasiumque;
Nam periit vobis CURA, COLUMNA, CAPUT*²⁷.

[Płaczcie Tespiady, Kościele i Gimnazjum,
Zgasła wam bowiem PIECZA, PODPORA, PRZYWÓDCA.]

Zbiór ten przypomina inny, wydany cztery lata wcześniej, okolicznościowy druk pogrzebowy ku czci Jakoba Fabriciusa (1593–1654), szwagra Micraeliusa i wykładowcy teologii w Pedagogium, w którym znalazło się ponad 130 podobnych wierszy²⁸. Obydwa tomiki powstały z pewnością pod okiem szkolnego nauczyciela poezji Heinricha Schaeviusa.

On sam także poświęcił Micraeliusowi niezwykle erudycyjne łacińskie epicedium w heksametrze, w którego tytule nazwał zmarłego „najbardziej znanym rektorem Gimnazjum Szczecińskiego”, używając przy tym dość rzadkiego przymiotnika ‘famigeratus’, wskazującego na duży zasięg sławy, rozgłos, który zyskał Micraelius jeszcze za życia²⁹. Swój utwór wydał u Georga Goetzkego, a więc tego samego szkolnego typografa, u którego wyszły wiersze uczniowskie; obydwie druki przyozdobione zostały także tą samą okazjonalną winietą, przedstawiającą trumnę na marach.

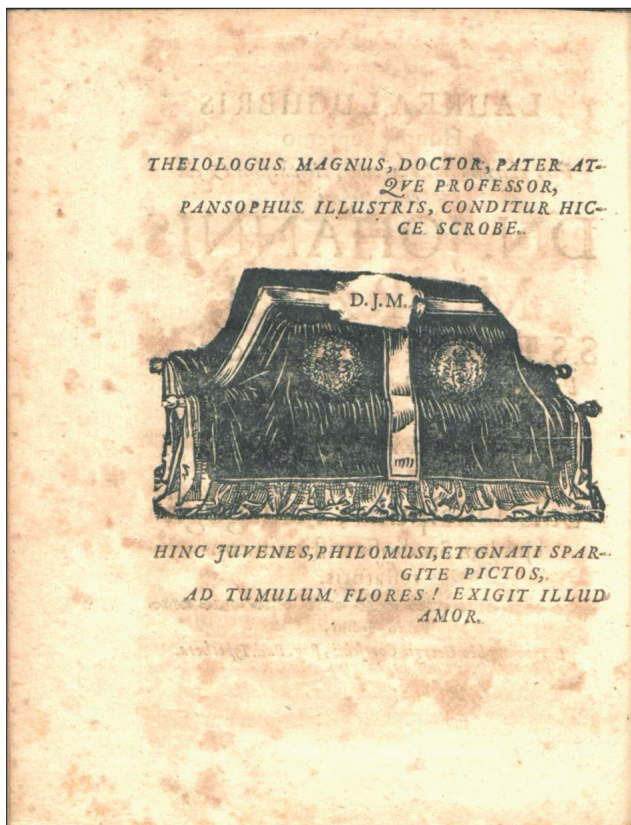
Okolicznościowych tomików poetyckich upamiętniających Micraeliusa ukazało się więcej. Jednym z obszerniejszych jest zbiorek epicediów, zatytułowany *Grób mokry od łez osób życzliwych, krewnych i przyjaciół*³⁰, do którego wiersze przekazali współpracownicy z Pedagogium: Joachim Fabricius (wspomniany już wyżej wykładowca teologii), prowadzący wykłady z prawa Johannes Sithmann, profesor medycyny Georg Kirstenius, a także pastory szczecińskich kościołów (Ludwig Jacobi, Joachim Utecht, Erdmann Schwarzkopff), kadra szkoły senatorskiej (rektor Eric Pelshofer, konrektor Thomas Wismar, subrektor Georg Hübner, kantor Joachim Kuetz) oraz kilku wychowanków i uczniów zmarłego (Peter Kividt, Ernest König i in.). Ci ostatni żegnali swego „czcigodnego Micraeliusa” (*venerandus Micraelius*

²⁷ Tamże, C₁v.

²⁸ *Pimplei Flores, Beatis Manibus Viri [...] Dn. Jacobi Fabritii, SS. Theolog. Doctoris [...] in Regio Pomeranorum Paedagogio Professoris [...] et Pomeraniae Orientalis Superintendentis Generalis, Die IV. August. [...] M. DC. LIV. Ex Hac Mortalitatıs Scena Pie Ac Placide Excedentıs, Collecti a Studiosa et Luctuosa Admodum In Paedagogio Stetinensi Juventute* (Stetini: typis Georgii Goetschii [1654]).

²⁹ Henricus Schaevius, *Oraculum Micraelianum sive Sapientis character in exequiis viri [...] Dn. Johannis Micraelii [...] rectoris Gymnasii Stetinensis famigeratissimi expressus [...]* (Stetini: e typographeo Georgii Goetschii, [1658]).

³⁰ *Bustum Viri [...] Dn. Johannis Micraelii, S.S. Theol. D. Ac Professoris, Paedagogii Stetinensis Regii Rectoris. Cum is annos natus LXI. III. Non. Decembris Anni currentis, memoriam mundo linquens immortalē, [...] Cal. Ianuarii terrae matri mandaretur, Lachrymis Fautorum, Affinium et Amicorum, madidum* (Stetini: typis Georgii Goetschii, [1659]).

Rycina 1. Przedstawienie trumny na marach jako ozdóbki w druku funeralnym dla Johanna Micraeliusa

Źródło: Książnica Pomorska w Szczecinie (sygn. XVII.7373.I).

u Bartholomea Battusa³¹) i „ojca” (*venerandus pater*³² u Petera Schirmachera), „słońce pomorskie” (*Sol Pomerane*³³ – Urban Lechman) i „chwałę ziemi ojczystej” (*patrii orbis gloria*³⁴ – Ernest König). Pięknie o zmarłym wypowiedział się kolega po fachu ze szkoły miejskiej, Thomas Wismar:

*Et magnam in Domino moriendi calluit artem,
Nosque docet, quo sit mors, superanda modo,
Qui bene vivendi docuit Micraelius artem,
Felix, Stetinum, Gymnasiarcha tuus*³⁵.

³¹ Tamże, B₂r.

³² Tamże, B₂v.

³³ Tamże, B₃r.

³⁴ Tamże, B₂v.

³⁵ Tamże, A₄v.

[A więc poznał wielką sztukę umierania w Panu,
i uczy nas, w jaki sposób winna być zwalczona śmierć
Micraelius – ten, który uczył sztuki dobrego życia –
Szczęsny twój gymnasiarcha, Szczecinie.]

Joachim Fabricius oraz pastory Jacobi, Utecht i Schwarzkopff, spowinowaceni ze zmarłym poprzez ożenki z jego siostrzenicami, żegnali ciepłymi słowami swego krewnego i przyjaciela. Fabricius pisał:

*Collega, Affinis, Vicinus, Compater atque
Frater percharus morte peremptus abest*³⁶!

[Towarzysz, Krewniak, Sąsiad, Kum,
Brat ukochany śmiercią zgaszony przepadł!]

A prawnik szczeciński Konrad Bolten zauważał: „Za Wielkim Fabriciusem podążasz teraz, Wielki Micraeliusie³⁷”, nawiązując do śmierci wspomnianego już Jakoba Fabriciusa w 1654 roku.

Drugi zbiorowy tomik poetyckich funeraliów dla Micraeliusa wydany w Szczecinie na przełomie lat 1658/1659 był nieco mniej osobisty w tonie. Widać to już w samym tytule: *Ostatnia posługa czcigodnemu ciału wielce szacownego, znakomitego i prześwietnego męża pana Johannes Micraeliusa, doktora św. teologii i profesora, jak i najzasłużeńszego rektora Królewskiego Pedagogium, teraz i zawsze godnego pamięci*³⁸. Wśród autorów znaleźli się tam dwaj dalsi współpracownicy Micraeliusa – kantor Daniel Schultze i nauczający teologii archidiakon kościoła Mariackiego Salomon Matthias. Poza tym pod drukiem podpisali się m.in. nadworny kaznodzieja i radca konsystorza w Szczecinie Matthäus Decenius, profesor teologii oraz pastor kościoła św. Jakuba w Szczecinie Abraham Battus, akademik z Greifswaldu Johann Michaelis, pastor z Mierzyna Daniel Killman oraz Samuel Plaster, krajan z Koszalina, były wychowanek, a w chwili śmierci Micraeliusa pastor w pomorskim Wartenbergu (obecnie Parsów). W konwencjonalnych elegiach powtarzają się określenia zmarłego jako „chwały Pomorzan” (*gloria Pomeranorum*³⁹ – Bernhard Gosman),

³⁶ Tamże, A₁v.

³⁷ Tamże, A₂v: „Fabricium Magnum sequeris nunc, Magne Micraeli”.

³⁸ *Ultimum officium sanctis manibus admodum Reverendi, Amplissimi et Excellentissimi Viri Dn. Johannis Micraelii, S.S. Theol. D. et Professoris, ut et Regii Paedagogii, quod est Stetini, Rectoris meritissimi, nunc et semper memorabilis [...]* (Stetini: typis Georgii Goetschii, [1658]).

³⁹ Tamże,)₂v.

„blasku Szczecina” (*decus Sedini*⁴⁰ – Abraham Battus) czy „promiennej gwiazdy Ojczyzny” (*fulgens Patriae astrum*⁴¹ – Johann Michaelis).

W trzecim zbiorowym tomiku okazjonalnych poezji, zatytułowanym *Dom Micraeliański płaczący z krewnymi*⁴², zamieścili swoje wiersze m.in. czterej żyjący synowie zmarłego: Joachim, Theophil, Jakob i Carol, a także nauczyciel domowy dzieci zmarłego – Martin Koch ze Sławna, uczeń Pedagogium⁴³ przyjęty w marcu 1658 roku i jeszcze dwaj inni słuchacze szkoły: Johannes Lochmann ze Szczecina⁴⁴ i Heinrich Eggebrecht z Rostocku – ten ostatni przypuszczalnie wynajmował u Micraeliusów pokój⁴⁵.

Wśród funeraliów dedykowanych Micraeliusowi zdecydowanie najwięcej jest zresztą właśnie utworów napisanych przez uczniów – obecnych lub byłych. Odrębny dwukartkowy druczek⁴⁶ opublikował np. Friedrich Reimer z Królewca, przyjęty do Pedagogium w czerwcu 1657 roku⁴⁷. Zawarł w nim taki quasi-epigraf ukazujący różne role i kompetencje zmarłego:

*Gymnasii, Magnus Ianus Micraelius, Atlas,
Pansophus, Astronomus, Rhetor, Geometra, Professor,
Theiologus, Doctor, iacet hoc sub marmore duro*⁴⁸.

[Atlas Gimazjum, Dostojny Janus Micraelius,
Mędrzec, Astronom, Retor, Geometra, Profesor,
Teolog, Doktor tu leży pod twardym marmurem.]

Nieliczne funeralia, które napłynęły spoza Szczecina, również zawierają przede wszystkim upamiętnienia skreślone przez byłych uczniów zmarłego rektora. Przykładem mogą być dwa różne druki podpisane przez przyjaciół i życzliwych z Pyrzyca.

⁴⁰ Tamże,)(2_r.

⁴¹ Tamże,)(1_v.

⁴² *Domus Micraeliana cum cognato lugens* (Stetini: praelo Goetschiano, [1658]).

⁴³ Zob. Borysowska, Gierke, *Album*, 243, nr 1658/4 : „9 Mart. Martinus Coccius Schlaviensis Pomeranus”.

⁴⁴ Tamże, 241, nr 1657/24: „20 Ap. Johannes Lochmannus Stetinensis Pomeranus”.

⁴⁵ Tamże, 243, nr 1658/10: „19 April. Hinricus Eggebrecht Rostochiensis”; przypuszczenie dotyczące kwatery wynika z podpisu pod jego wierszem (zob. *Domus*, (*)_{3v}), w którym nazywa zmarłego „czcigodnym gospodarzem” („venerandus Hospes”).

⁴⁶ Fridericus Reimerus, *Cupressus Beatiss Manibus* [...] *Dn. Joannis Micraelii Cöslino-Pomerani* [...] *Anno* [...] *M.DC.LVIII. III. Non. Decembr. pie placideque inter vota adstantium Aetatis Suae LXI. denati, & XIX. Kal. Ianuarii in templo Cathedrali Mariano sepulchro illati* [...] (Sedini Pomeranorum: Georgius Goetschius [1658]).

⁴⁷ Borysowska, Gierke, *Album*, 242: „1657/43 – 11 Iun. Fridericus Reimerus Regiomontanus Borussus”.

⁴⁸ Reimerus, *Cupressus*, [4].

Pierwszy z nich, zatytułowany *Placze żałobne*⁴⁹, zawiera utwory dwóch wychowanków Micraeliusa. Magister Conrad Büttner, rodowity pyrzyczanin, był, jak sam pisze, uczniem zmarłego przez trzy lata. W matrikule Pedagogium odnotowano jego wstąpienie do szkoły pod datą 12 kwietnia 1648 roku⁵⁰. Drugi z autorów, Balthasar Schening ze Stargardu, był z kolei wychowankiem Micraeliusa przez lat osiem, najpierw w szkole senatorskiej, a potem w Pedagogium (od 1642 r.⁵¹). W chwili śmierci dawnego preceptora Schening był rektorem szkoły miejskiej w Pyrzycach. W druku upamiętniającym Micraeliusa zastosował ciekawy koncept – ukazujący przy okazji serdeczne stosunki, jakie zmarły potrafił nawiązać ze swoimi uczniami – przytoczył mianowicie wiersz, który sam niegdyś otrzymał od swego profesora, a następnie zamieścił jego parafrazę, tzw. parodię⁵². Wiersz Micraeliusa pochodził z dysputy filozoficznej, którą Schening przeprowadził publicznie na zakończenie swojej edukacji w Pedagogium, a następnie opublikował⁵³. Znaczące jest, że w epigramie tym Micraelius zwracał się do swojego abiturienta per „synu”: „Jesteś mi teraz jak syn, od ośmiu lat uzasadniasz to miano i czynem, i słowem” (*Nunc es mihi Filius et te octo annis talem reque fideque probas*). W ostatnim wersie zamieścił natomiast zdanie pełne akceptacji i zalecenie na życie ucznia poza szkołą: „Bądź, jaki jesteś, ale nie możesz być niegodziwcem” (*Esto quod es, nec malus esse potes*). Parodiując ten otrzymany u zarania dorosłości, osobisty w tonie wierszyk, Schening odwraca niejako role: „Byłeś mi niegdyś jak Ojciec, przez osiem lat uzasadniając takie miano i czynem i słowem” (*Mihi eras quondam Pater et te octo annis talem reque fideque probans*). Znamiennie też kończy: „Bądź jaki jesteś, ale nie możesz być nieszczęśliwy” (*Esto quod es, nec miser esse potes*), czyniąc ze swej poetyckiej odpowiedzi niejako propemptikon dla Micraeliusa wyprawiającego się w zaświaty. Oprócz tych nacechowanych emocjonalnie epigramów, wskazujących na ważną rolę, jaką odegrał Micraelius w przygotowaniu Scheninga do dalszego życia, wdzięczny wychowanek zamieścił w tomiku jeszcze dwuwersowe epitafium, podkreślające ogrom wiedzy i rozliczne talenty, jakie przejawiał zmarły:

⁴⁹ *Lessus funebres quibus Beatissimum, Insuperatum Licet Et Ominosum Ex Hac Vita Discessum, quo exuta mortalitate [...] Dn. Johannes Micraelius, Theol. Et Philos. D. Et Professor. veram induit immortalitatem, prosequuntur, & condolentem animum contestantur Amici Pyrizenses* (Stetini: typis Georgii Goetschii, 1658).

⁵⁰ Borysowska, Gierke, *Album*, 213: „1648/19 – 12 Ap. Conradus Butnerus Pyritzensis Pomeranus”.

⁵¹ Tamże, 201: „1642/3 – 16 April. Balthasar Scheningk Stargardensis Pomeranus”.

⁵² *Lessus*, [3].

⁵³ *Disputatio politica prima de tribus domesticis societatis tanquam primis civitatis principibus de re familiaris parandae artibus stylo Aristotelico in [...] Gymnasio Stetinensi praeside M. Johanne Micraelio [...] respondente Balthasare Scheningo, Stargard. Pom., anno M.DC.XLV 15 April. [...] examini interrogantium exposita* (Stetini: typis Georgii Goetschii, [1645]), [3].

*Conditur hoc tumulo magnus Micraelius, alter
Plato, alter Cicero, Livius atque Maro*⁵⁴.

[W tym grobie kryje się wielki Micraelius, drugi
Platon, drugi Cyceron i Liwiusz, i Maron.]

Z kuźni pedagogicznej Micraeliusa wywodziła się także większość autorów drugiego z tomików podpisanego przez ważne osobistości z Pyrzyc⁵⁵. Był to np. pochodzący z Greifswaldu Theodor Habersack, który wstąpił do Pedagogium w 1643 roku⁵⁶, a 15 lat później pełnił obowiązki pastora w Pyrzycach, czy stargardzianin Johannes Lehman (w Pedagogium od 1646 r.⁵⁷), w chwili śmierci Micraeliusa bakałarz w pyrzyckiej szkole miejskiej. Magister Balthasar Neumann, podpisany jako pastor i prepozyt w Pyrzycach, również chwycił za pióro „w celu wyrażenia bólu, miłości i wdzięczności swemu czcigodnemu wychowawcy z przeszłości” (*in doloris, amoris et gratudinis indicinam praeceptoris suo olim venerando*⁵⁸). W swojej elegii pisał: „Byłeś moim wychowawcą, ojcem, doradcą, sprzymierzeńcem, sprawdzonym przyjacielem, płaczę, żeś tak całkiem przepadł” (*Tu mihi Praeceptor, pater, author, fautor, amicus certus eras, sane te cecidisse gemo*⁵⁹).

Z pewnością spod piór byłych uczniów wyszedł także jednokartkowy druk podpisany przez „Pomorzan studiujących w Rostocku” (*gehalten von denen in Rostock studirenden Pommern*), zawierający okolicznościowe epicedium w języku niemieckim⁶⁰. Głównym inicjatorem tej publikacji mógł być najstarszy żyjący syn zmarłego Joachim Micraelius, immatrykulowany w Rostocku zaledwie miesiąc przed zgonem ojca (w listopadzie 1658 r.), a wcześniej przez sześć lat pobierający nauki

⁵⁴ Lessus, [3].

⁵⁵ *Monumentum Viro Plurimum Reverendo, Clarissimo Atque Excellentissimo Dn. Johanni Micraelio, SS. Theol. & Phil. D. & Prof. Celeberrimo Regii Paedagogii Stetinsensis Rectori dignissimo, & meritissimo: Cum Magno quidem suorum & aliorum planctu, pia tamen Morte 3. Decembr. extincto, Anno 1658. in templo Cathedrali Stetini, 14. Huius terrae solemniter mandando, ab Amicis, Fautoribus Pyricensibus Positum* (Stetini: typis Michaelis Höpfneri, [1658]).

⁵⁶ Borysowska, Gierke, *Album*, 205: „1643/43–17 Oct. Theodorus Habersack Gryphiswaldensis Pomeranus”.

⁵⁷ Tamże, 209: „1646/35–16 Iun. Johannes Lehmannus Stargardensis Pomeranus”.

⁵⁸ *Monumentum*, [2].

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ *Hertz-brächende Traur-Klage über den schmerzlichen Abschied Deß HochEhrwürdigen/GroßAchtbaren und Hochgelahrten Herren Herren Johannis Micraelii, S.S. Theologiae weitberühmten Doctoris und Profess: auch hochverdienten Rectoris im Königlichen Gymnasio zu Stettin Als derselbe den 14 Decembr. des 1658. Jahres mit ansehnlicher Solennität und Leich-Procession daselbst beygesezset ward: gehalten von denen in Rostock studirenden Pommern* (Rostock: Nicolaus Keyln Erben, [1658]).

w szczecińskim Pedagogium⁶¹. W tym samym czasie na uczelnię rostocką zapisali się także dwaj inni szczecinianie, uczący się z Joachimem od 1652 roku w Pedagogium – Peter Kividt (Kividius) i Laurentz Christian Tornow⁶². W Rostocku znalazł się także Łotysz Hinricus Mollenbech⁶³, kształcący się w szkole szczecińskiej przez ponad dwa lata (od 1.09.1656), a byłych wychowanków Micraeliusa było tam w tym czasie, oczywiście, znacznie więcej.

Wśród funeraliów nadesłanych dla Micraeliusa z innych miast trzeba jeszcze odnotować dwa druki gdańskie. Pierwszy z nich zawiera elegię żalobną skreśloną po łacinie przez pochodzącego z Koszalina Joachima Simonisa (1628–1682), od 1657 roku diakona w kościele św. Katarzyny w Gdańsku, a prywatnie siostrzeńca Micraeliusa, choć warto zauważyć, że w tytule autor określił zmarłego jako „wuja z krwi, z dobrodziejstw – ojca” (*sanguine avunculus, beneficiis pater*)⁶⁴. Serdeczne relacje ze zmarłym popchnęły do wyrażenia kondolencji także drugiego z autorów – Lorenza Eichstaedta (1596–1660) – od 1645 roku piastującego urząd lekarza miejskiego w Gdańsku, wcześniej zaś przez wiele lat pełniącego te same obowiązki w Szczecinie⁶⁵. Obaj uczeni byli zresztą absolwentami szczecińskiego Pedagogium i z pewnością od tego czasu datowała się ich przyjaźń – Eichstaedt podjął naukę w tej szkole w 1613 roku, Micraelius dołączył rok później⁶⁶. Z druku pogrzebowego wynika, że Eichstaedt dowiedział się o śmierci Micraeliusa od swego mieszkającego w Szczecinie siostrzeńca, zamieszcza nawet fragment tego listu:

Wielce czcigodny i poważany mąż Johannes Micraelius, od dawna ogromnie zasłużony rektor naszego Pedagogium, a twój przyjaciel, jeśli słusznie mniemam, najukochańszy, w końcu, po długotrwałych zmaganiach z niezwykłymi bólami dróg moczowych,

⁶¹ Zob. *Immatrikulation von Ioachimus Micraelius*, dostęp 14.04.2023, <http://purl.uni-rostock.de/matrikel/100028788>; Borysowska, Gierke, *Album*, 228: „1652/43 – 26 Ap. Joachimus Micraelius Stetinensis Pomeranus”.

⁶² Borysowska, Gierke, *Album*, 228: „1652/45 – 27 Ap. Laurentz Christian Tornow Stetinensis Pomeranus”; tamże, 229: „1652/88 – 16 Sept. Petrus Kividt Sedinensis Pomeranus”.

⁶³ Tamże, 240: „1656/62 – 1 Sept. Heinricus Möllenbeck Livonus Rivalensis”.

⁶⁴ Joachim Simonis, *Lucerna Ardens in monumento Viri Maxime Reverendi, Clarissimi atque Excellentissimi Dni. Johannis Micraelii, S.S. Theologiae Doctoris & Professoris, Gymnasii Stetinensis Rectoris longe Celeberrimi & Meritissimi sanguine Avunculi beneficiis Patris etiam post obitu plusquam filiali honore et amore prosequendi [...]* (Gedani: typis Philippi Christiani Rhetii, 1659).

⁶⁵ Lorenz Eichstaedt, *Lessus Theosophiae ac Philosophiae lugentis Mortem Viri admodum Reverendi Excellentissimi Clarissimique Dn. Johannis Micraelii, S.S. Th. Doctoris et eiusdem Professoris nec non Regii Gymnasii Stetinensis Rectoris Celeberrimi et de eo, Scholisque aliis adeoque universa Ecclesia praeclare meriti [...]* (Dantisci: David Fridericus Rhetius, [1658]).

⁶⁶ Borysowska, Gierke, *Album*, 141: „1613/25 Laurentius Eichstadius Sedinensis Pomeranus”; tamże, 144: „1614/38 Johannes Lutgeswager Cöslinensis Pomeranus al[ias] Micraelius postea Rector Paedagogii”.

w sam świt dnia 3 grudnia, o trzeciej nad ranem, w Starym Szczecinie pożegnał się z nietrwałymi tymi sprawami i wydał ostatnie życiodajne technienie⁶⁷.

W treści swego prozatorskiego pożegnania wspomina Eichstaedt także innego wspólnego przyjaciela z lat szkolnych – Friedricha Scheninga (1597–1658), diakona kościoła Mariackiego w Gdańsku, który urodził się i zmarł dokładnie w tym samym roku, co Micraelius. Pisze, że w ciągu niewielu lat śmierć odebrała Pomorzu wielu wybitnych teologów: Davida Reutza, Joachima Praetoriusa, Daniela Cramera, Christophora Schultetusa, Jakoba Fabriciusa. Teraz dołączył do nich i sam Micraelius, a zasnuta przejmującą ciemnością pomorska ojczyzna może powtórzyć parafrazę słów Eliasza o Elizeuszu, którą Micraelius wypowiedział przed czterema laty na okoliczność śmierci swego szwagra Fabriciusa: „Ach Ojcze! Ojcze! Rydwanie i jeźdźcu Izraela! Rydwan pękł, dzielny jeździec zginął” (*Ah Pater! Ah Pater! Israelis currus, equesque! Currus sunt fracti, concidit acer eques*⁶⁸). Do słów tych dodaje Eichstaedt: „Ty byłeś aż do dzisiaj Ojcem, Rydwanem i Jeźdźcem szczecinian, których stworzyłeś podług prawa Bożego i kierowałeś ku sprawiedliwości” (*Tu fuisti hactenus Stetinensium Pater, Currus et Eques, quos instituisti in lege Dei et erudiisti ad iustitiam*⁶⁹).

Przywołany w tym i w kilku innych wspomnianych już wyżej upamiętnieniach Micraeliusa wcześniejszy „Ojciec, Rydwan i Jeździec” – Jakob Fabricius – był, jak i Micraelius, doktorem teologii. Przez jakiś czas pełnił obowiązki kaznodziei ostatniego księcia pomorskiego Bogusława XIV, następnie był kapelanem wojskowym króla Szwecji Gustawa Adolfa. Od 1634 roku pełnił urząd generalnego superintendenta, a od 1642 roku – na mocy tej samej nominacji, która uczyniła z Micraeliusa rektora – został pastorem szczecińskiego kościoła Mariackiego i profesorem teologii w Pedagogium. Kiedy zmarł w 1654 roku, żegnał go nie tylko Micraelius – sama szczecińska oficyna Goetzego wydała kilka funeraliów skomponowanych na cześć tego zasłużonego teologa. Ponad 130 wierszami po łacinie, grecku i hebrajsku pożegnali go w jednym z druków studenci Pedagogium⁷⁰; osobny utwór poświęcił mu

⁶⁷ Eichstaedt, *Lessus*, A₁v: „Vir admodum Reverendus et Celeberrimus Dn. Iohannes Micraelius, Rector huius Paedagogii longe meritissimus, tuusque Amicus, si recte novi, desideratissimus, tandem post diuturnam cum exquisitissimis calculi doloribus conflionem haec ipsa luce diei 3 Decembr[is] hora tertia matutina St[etini] V[eteris] lubricis his rebus valedixit, vitalesque auras reliquit”.

⁶⁸ Johannes Micraelius, *Supremum Officium, Praestitum Viro [...] Dn. Jacobo Fabricio, SS. Theologiae Doctori, Generali Per Pomeraniam Orientalem [...] Superintendenti [...] Qvi Post Qvam VIII. Augusti [...] MDC LIV Inter Ipsa De Jesu Crucifixo, Deque Unica In Ipsius Cognitione Gloriatione Verba [...] In Cathedra Correptus Concidisset, Quarto post die pie [...] XXI. Augusti Solemnibus Exeqvialibus Tumulo Inferendos Nobis Reliquit* (Stetini: Georgius Goetschius, [1654]),)(r.

⁶⁹ Eichstaedt, *Lessus*, A₁v–A₂r.

⁷⁰ Zob. przyp. 29.

profesor i konrektor szkoły Heinrich Schaeivius, a także kadra szczecińskiej szkoły ratuszowej i jego przyjaciele z Gdańska. Takie same upamiętnienia otrzymał w chwili śmierci także Micraelius, jednak drukowane pożegnania dla Fabriciusa nadesłali ponadto teolodzy i przyjaciele z Wittenbergi, profesorowie i studenci akademii w Rostocku oraz profesorowie Uniwersytetu w Greifswaldzie⁷¹. Takich oficjalnych kondolencji Micraelius nie otrzymał. Żał po jego śmierci, jak pokazano wyżej, przejawiali przede wszystkim jego krewni, przyjaciele, współpracownicy i uczniowie. Pokazuje to w praktyce zasadę zależności między honorami czynionymi w chwili odejścia a pozycją osiągniętą za życia. Społeczna ranga Micraeliusa-rektora szczecińskiej szkoły nie mogła się równać ze znaczeniem Fabriciusa-generalnego superintendenta.

Naturalnie, część funeraliów wydanych dla upamiętnienia obydwu Pomorzan mogła się nie zachować. Nakłady takich druków osiągały 100–300 egzemplarzy, jednak ze względu na ich okazjonalny charakter, a także nietrwałą formę – zwykle były to kilku-, najwyżej kilkunastostronicowe broszury – funeralia i inne publikacje okolicznościowe w dużej mierze nie przetrwały do naszych czasów. Gwarancję ich zachowania na dłużej stanowiło systematyczne gromadzenie przez zainteresowanych kolekcjonerów i bibliofilów i łączenie poszczególnych druków w tzw. klocki intro-ligatorskie. W Szczecinie takim kolekcjonerem był m.in. Matthäus Heinrich Liebeherr (1693–1749), wychowanek Gimnazjum Karolińskiego, od 1727 roku burmistrz Szczecina, który zgromadzoną przez siebie pokaźną kolekcję książek i druków okolicznościowych przekazał bibliotece swojej macierzystej szkoły⁷².

Dla porządku warto przypomnieć, że szczecińskie *Pedagogium Książęce*, założone w 1543 i zamknięte w 1666 roku, już w kolejnym, 1667 roku, na mocy decyzji władz szwedzkich zostało przekształcone w Królewskie Gimnazjum Karolińskie. Kolejna przemiana placówki nastąpiła w roku 1716 – wówczas władze pruskie w miejsce szwedzkiego Gimnazjum Karolińskiego powołały Gimnazjum Akademickie. Druki ulotne, które trafiły do tej biblioteki, przetrwały w niej szczęśliwie wszystkie dziejowe zawieruchy. Ich częściowe rozproszenie nastąpiło w zasadzie dopiero po zakończeniu drugiej wojny światowej za sprawą Zbiornic Księgozbiorów Zabezpieczonych i szabru. Do dziś w szczecińskich zbiorach zachowało się jednak ponad 5,5 tys. (5521) druków okolicznościowych adresowanych do osób prywatnych (a więc bez druków ulotnych wytwarzanych przez instytucje, takich jak statuty, zarządzenia, programy szkolne). Pośród owych 5,5 tys. zachowanych w Szczecinie

⁷¹ Borysowska, *Kultura*, 29–30.

⁷² W momencie śmierci Liebeherra szkoła nosiła miano Gimnazjum Akademickiego i działała zgodnie z reformą przeprowadzoną przez władze pruskie. Na temat spuścizny Liebeherra zob. tamże, 260–269; zob. też Aleksandra Skiba, „Kolekcja Matthäusa Heinricha Liebeherra w bibliotece Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie”, w: *Od Pedagogium Książęcego do Gimnazjum Mariackiego: z dziejów szkolnictwa półwyższego w Szczecinie do początków XIX w.*, red. Agnieszka Borysowska (Szczecin: Książnica Pomorska, 2018), 159–171.

druków okolicznościowych, publikacje pogrzebowe stanowią najpoważniejszą grupę tematyczną – jest ich wciąż blisko 3 tys. (2658)⁷³.

Dla uzyskania pełnego obrazu postaci Micraeliusa, który zachował się w pamięci szczecinian, przyjrzyjmy się jednak i innym utrwalonym na piśmie wspomnieniom i opisom jego dokonań. Kiedy w 1667 roku, dziewięć lat po śmierci Micraeliusa, władze szwedzkie zdecydowały o otwarciu Gimnazjum Karolińskiego w miejsce zamkniętego rok wcześniej Pedagogium, podczas uroczystej inauguracji pierwszy rektor nowej szkoły Andreas Gottfried Ammon (1635–1686) wygłosił okolicznościową mowę, którą zatytułował *Dzieje pomorskiej oświaty (Historia Pomeraniae Paedagogica)*⁷⁴. Do najnowszych kart tej historii dotarł dopiero w przedostatnim akapicie swojej mowy. Wymienia tam kilku rektorów Pedagogium, mianowanych na stanowisko przez książąt pomorskich, po czym podkreśla, że w 1642 roku rektorat Micraeliusowi, którego określa mianem „męża najbardziej zasłużonego dla spraw nauki” (*Rectoris munus creditum est viro optime de re literaria merito, Johanni Micraelio*), powierzył pod auspicjami królewskiego majestatu legat szwedzki w Niemczech Johan Axelsson Oxenstierna (1611–1657) za pośrednictwem działających na Pomorzu dyplomatów Axela Lillie (1603–1662) i Johana Lillieströma (1597–1657)⁷⁵. Nie przedstawia jednak bliżej zasług Micraeliusa ani tego, co się ze szkołą stało później, po śmierci tego rektora. Tłumaczy to brakiem czasu – zaraz miało być wygłaszane kazanie w kościele Mariackim – oraz tym, że sprawy te są dobrze znane słuchaczom i wciąż mają je oni w swojej pamięci. Zamiast tego pisze: „Powinszujemy raczej Rzeczpospolitej, która z tego właśnie zakładu kształcenia pozyskała bardzo licznych liderów wspólnot tak kościelnych, jak i państwowych” (*Gratulemur potius Reipubl[icae] quae ex hoc seminario quamplurimos nacta est et sacrarum et civilium societatum antistites*)⁷⁶.

Być może przypomnienie o tym, że po stracie energicznego rektora Micraeliusa, szkoła bardzo podupadła, w momencie otwarcia – przez te same władze – nowej placówki nie byłoby na miejscu. Wiele lat po tych wydarzeniach takich dylematów nie miał z pewnością inny szczeciński nauczyciel, Michael Friedrich Quade (Quadius; 1682–1757), pierwszy rektor Gimnazjum Akademickiego, czyli szkoły, która kontynuowała działalność Pedagogium Książęcego w czasach pruskich. Poświęcił on Micraeliusowi sporo miejsca w jednej ze swoich okolicznościowych prac – była to historia szczecińskiej placówki z okresu działania pod zwierzchnictwem władz

⁷³ Z oficyn szczecińskich w tym zasobie pochodzi ok. 1000 druków, zob. Borysowska, *Kultura*, 25–26.

⁷⁴ Andreas Gottfried Ammon, *Historia Pomeraniae Paedagogica breviter descripta et proposita publice oratione inaugurali [...]* (Stetini: Johannes Valentinus Rhetius, 1667).

⁷⁵ Ammon, *Historia*, B₄v.

⁷⁶ Tamże.

szwedzkich, którą Quade ogłosił drukiem w 1752 roku wraz z zapowiedzią wprowadzenia na katedrę prawa dr. Johanna Carla Conrada Oelrichsa (1722–1799)⁷⁷.

Dlaczego jednak sylwetka Johannesa Micraeliusa została opisana przez Quadego w dziejach ośrodka z okresu szwedzkiego, skoro był on, jak już pisaliśmy, rektorem Pedagogium Książęcego? Losy szkoły spłotły się bowiem z dziejami miasta, w którym działała. Jak już wspomniano, powołanie Micraeliusa na urząd rektora nastąpiło w roku 1642, pięć lat po zgonie ostatniego księcia pomorskiego z dynastii Gryfitów, kiedy Szczecin był *de facto* we władaniu szwedzkim. Placówka zachowała ciągłość działania i funkcjonowała w kształcie zarysowanym jeszcze w czasach samodzielności państwowej księstwa, ale insygnia rektorskie otrzymał Micraelius od dyplomatów reprezentujących królową szwedzką Krystynę, co zostało odnotowane w matrykule szkolnej, a później powtórzone przez rektora Ammona⁷⁸. To więc realna zwierzchność, a nie nazwa i przyjęte ramy organizacyjne, stanowiły dla Quadego cezurę wyznaczającą dzieje szkoły.

Niemal 100 lat po zgonie Micraeliusa Quade widział potrzebę opisania jego działalności w kreślonej przez siebie historii placówki, by ustrzec się przed ewentualnymi zarzutami czytelników, że nie oddał należnej czci osobie „o tak wielkich zasługach w rozwoju tego prześwieczonego gimnazjum” (*tot meritis in amplificando illustri hoc Gymnasio*⁷⁹). Przechodząc do opisu owych zasług skupia się Quade na niezwykłej w historii szkoły liczbie przyjęć, w czasach rektoratu Micraeliusa. Pisze, że liczba słuchaczy często przewyższała 160 osób i wymienia nacje, które wspólnie tworzyły społeczność uczniowską. Podkreśla, że to powodzenie zostało niejako pochowane wraz z Micraeliusem, niebawem nadeszły bowiem czasy wojen, które tak bardzo zniszczyły Pomorze, że nie pozwoliły szkole „od tego czasu już nigdy wznieść się do poziomu wcześniejszego rozkwitu czy też blasku” (*nec ab eo tempore ad pristinum florem aut decus illud resurgere unquam permiserint*⁸⁰).

Pisząc o Micraeliuse, używa Quade m.in. określenia „wspólny Wychowawca Pomorza” (*communis Pomeraniae praeceptor*⁸¹). Przejął je prawdopodobnie od swego współpracownika w Gimnazjum Akademickim w Szczecinie, Johanna

⁷⁷ Michael Friedrich Quade, *Summo Rerum Omnium Moderatore Deo benedicente, Auspiciis [...] Friderici Secundi [...] Nec non Jussu atque Auctoritate Regii [...] Status Concilii, Quod rem Pomeraniae publicam atque civilem moderatur, in eoque Praesidis ac Gymnasii Curatoris Primarii Spectatissimi, Ut et Reliquorum Illustrum [...] Dominorum Curatorum Nomine Ad [...] Initiationis Actum, quo Vir [...] Dn. Joannes Carolus Conradus Oelrichs, Juris utriusque Doctor [...] Futuro D. V. XIV. die Mensis Decembris [...] In Auditorio Majori rite praeficiendus est [...] Principem ac Ducem Brunswiga Beveranum Omnesque bonarum litterarum Statores ac Maecenates [...] invitavit [...]* (Sedini: typis Johannis Friderici Spigelii, [1752]).

⁷⁸ Zob. przyp. 75; zob. też Borysowska, Gierke, *Album*, 201.

⁷⁹ Quade, *Summo*,)(O)(r.

⁸⁰ Tamże,)(O)(r–)(O)(r.

⁸¹ Tamże,)(O)(r.

Samuela Heringa (1683–1752), profesora prawa, zmarłego 10 marca tego samego roku, w którym Quade ogłosił swoje dzieje szkoły (1752). Hering nazwał tak Micraeliusa w swojej pracy historycznej poświęconej Fundacji Mariackiej, którą opublikował prawie 30 lat przed Quadem (w 1725 r.)⁸². Co ciekawe, 100 lat później Heinrich Böhmer (1791–1842), wykładowca w Królewskim i Miejskim Gimnazjum utworzonym w miejsce Gimnazjum Akademickiego, w swojej dysertacji ogłoszonej drukiem w Berlinie w 1824 roku powtarza to określenie raz jeszcze, stając się reprezentantem kolejnego już pokolenia szczecińskich profesorów i uczonych, kultywujących legendę Micraeliusa-pedagoga wszech czasów⁸³.

Ten aspekt działalności Micraeliusa nie umknął także Karlowi Krickebergowi (1867–1944), który pod koniec XIX wieku był krótko związany ze szczecińskim Gimnazjum Mariackim⁸⁴, a kilka lat później (w 1897 r.) obronił w Getyndze doktorat poświęcony Micraeliusowi-poecie. Zajmując się, zasadniczo, literackim dziedzictwem Micraeliusa, zauważa jednak, że Pedagogium pod jego kierownictwem osiągnęło szczyt swojego rozkwitu, który skończył się natychmiast po zgonie rektora⁸⁵. Powtarza w ten sposób opinię sformułowaną przez Martina Wehrmanna (1861–1937), wykładowcę Gimnazjum Mariackiego i historyka Pomorza, który trzy lata wcześniej ogłosił dzieje placówki z okazji jej 350-lecia⁸⁶.

W długim trwaniu pamięci o Micraeliusie i jego dokonaniach na niwie oświatowej kolejnym pokoleniom pedagogów szczecińskich pomagał być może portret, który zawisł w gimnazjalnym audytorium – najbardziej reprezentacyjnej sali w zabudowaniach szkoły położonych przy kościele Mariackim – przypuszczalnie w czasach *Gymnasium Carolinum*. Domniemanie to uzasadnia namalowany na płótnie znamieny napis, którym opatrzony jest wizerunek uczonego: „Johann Micraelius,

⁸² Johann Samuel Hering, *Historische Nachricht Von Der Stiftung der zwey Collegiat-Kirchen in der [...] Stadt Alten Stettin, Nahmentlich der St. Marien und St. Ottens Oder Schloss-Kirchen Wie auch des Königl. Gymnasii Carolini Seit Anno MCCLXIII bis MDCCXXV [...] ans Licht gestellt [...]* (Alten Stettin: verlegt Johann Gottfried Conradi, 1725), 47.

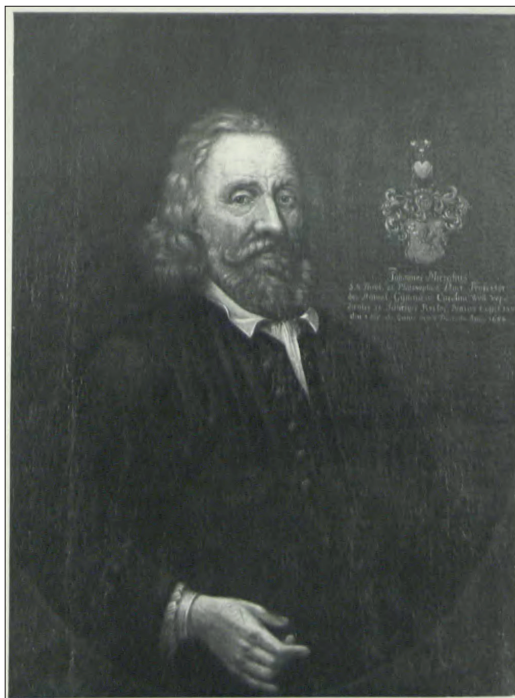
⁸³ Heinrich Böhmer, *De Pomeranorum historia literaria ad Carolum Hasselbach et Ludovicum Giesebrecht epistolica dissertatio. Saecularem S. Ottonis Apostoli memoriam celebraturus [...]* (Berolini: G.E. Reimer, 1824), 68–69.

⁸⁴ Gimnazjum Mariackie (niem. Königliches Marienstiftsgymnasium) to nazwa opisywanej szkoły po jej kolejnej reformie w 1869 r. Nazwa ta obowiązywała do 1945 r., kiedy Szczecin zmienił przynależność państwową i stał się polski. Obecnie w starszym gmachu dawnego Gimnazjum Mariackiego przy pl. Mariackim 1 działa polskie LO IX, w nowszym gmachu przy ul. H. Pobożnego 2 (użytkowanym od 1915 r.) – LO II w Szczecinie.

⁸⁵ Karl Krickeberg, *Johann Micraelius, ein Dichter des dreissigjährigen Krieges* (Osterwieck: A.W. Zickfeldt, 1897), 12–13.

⁸⁶ Martin Wehrmann, „Geschichte des Marienstifts-Gymnasiums 1544–1894”, w: *Festschrift zum dreihundertfünfzigjährigen Jubiläum des Königlichen Marienstifts-Gymnasiums zu Stettin am 24. und 25. September 1894* (Stettin: Herrcke & Lebeling, 1894), 52.

doktor teologii i filozofii, profesor Królewskiego Gimnazjum Karolińskiego, wielce zasłużony przez lat 16 rektor⁸⁷”.

Rycina 2. J. Micraelius na portrecie przechowywanym do 1945 roku w Gimnazjum Mariackim

Źródło: fotografia ze zbiorów Książnicy Pomorskiej w Szczecinie (sygn. Inwac. 450, [Micraelius, Johannes]).

W roku 1795, prawie 150 lat po śmierci Micraeliusa, portret ten widział Johann Friedrich Zölner (1753–1804), który zwiedzał szkołę i jej bibliotekę podczas podróży przez Pomorze. Pisał, że jest to bardzo piękny obraz i stanowi jedną z głównych ozdób dość ponurego wnętrza audytorium⁸⁸. Konterfekt przetrwał zmianę siedziby szkoły w latach 20. XIX wieku, kiedy po wyburzeniu zniszczonego kościoła Mariackiego

⁸⁷ Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. Inwac. 450, [Micraelius, Johannes]: „Johannes Micraelius S.S. Theol. et Philosophiae Doct. Professor des Königl. Gymnasii Carolinii woll verdien-ter 16. Jähriger Rector. Natus Cossel 1597 1 7br denatus den 3 Decembr. Anno 1658”.

⁸⁸ Johann Friedrich Zölner, *Reise durch Pommern nach der Insel Rügen und einem Theile des Herzogthums Mecklenburg, im Jahre 1795 in Briefen* (Berlin: Friedrich Maurer, 1797), 67–68.

wzniesiono w jego miejscu nowy gmach na potrzeby nadal działającej w tym miejscu placówki oświatowej⁸⁹. Wizerunek musiał wisieć w szkole przez kolejne 100 lat, skoro – przy następnej przeprowadzce w 1915 roku – umieszczono go na wykazie obrazów, które uświetniły nowy budynek szkolny przy ul. Schlutowstraße 2 (dziś ul. H. Pobożnego 2)⁹⁰. Wprawdzie po 1945 roku portret Micraeliusa zaginął, szczęśliwie jednak jeszcze przed drugą wojną światową został sfotografowany. Zdjęcie znalazło się w zasobach niemieckiej Stadtbibliothek, w której ówczesny dyrektor Erwin Ackerknecht (1880–1960) budował archiwum portretowe zasłużonych Pomorzan. Fotografia ta znajduje się nadal w zbiorach szczecińskich – przechowuje ją obecnie Książnica Pomorska⁹¹.

* * *

Śmierć Johannesa Micraeliusa 3 grudnia 1658 roku miała wymiar osobistej straty dla jego rodziny i przyjaciół. Miała także wielkie znaczenie dla Pedagogium Książęcego, które, mimo niesprzyjających okoliczności zewnętrznych, Micraelius doprowadził do rozkwitu i sprawnie nim zarządzał aż do swojej śmierci. Po jego zgonie nie znalazł się jednak godny następcą i szkoła została zamknięta – symbolicznie zakończył się wówczas także najwspanialszy rozdział jej historii, gdyż do znaczenia i prestiżu, jaki miała w czasach Micraeliusa, placówce tej nigdy później nie udało się już wrócić. W chwili śmierci spektakularne dokonania Micraeliusa jako rektora szczecińskiego Pedagogium i wychowawcy rekordowej liczby słuchaczy nie miały znaczenia dla mieszkańców innych miast i regionów; straty w swym gronie nie odnotowali z urzędu także uczeni tamtych czasów, skupieni w innych ośrodkach akademickich. Za pióro chwyciły jednak całe rzesze wdzięcznych wychowanków i współpracowników zmarłego, oddając wielki hołd jego zasługom na niwie pedagogicznej. Pamięć o wybitnym rektorze pierwszej szczecińskiej szkoły półwyższej nie zginęła wraz ze śmiercią osób, które go znały, ale przetrwała w mieście do pierwszych dekad XX wieku. Pielęgnowały ją kolejne pokolenia nauczających i nauczanych przy dziśszej ulicy Mariackiej.

⁸⁹ *Königliches Marienstifts-Gymnasium zu Stettin. Oster-Programm 1886* (Stettin: Herrcke & Lebeling, 1886), 28: „Die Sammlung umfasst folgende Bilder: Joh. Micraelius (Lüttkenswager) aus Köslin, geb. 1597, Rektor 1642–58 vorher 1627–41 an der Ratschule [...]”.

⁹⁰ Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. Inwac. 450 [Micraelius, Johannes].

⁹¹ Tamże.

Bibliografia

- Ammon, Andreas Gottfried. *Historia Pomeraniae Paedagogica breviter descripta et proposita publice oratione inaugurali* [...]. Stetini: Johannes Valentinus Rhetius, 1667.
- Awianowicz, Bartosz. *Progymnasmata w teorii i praktyce szkoły humanistycznej od końca XV do połowy XVIII wieku: dzieje nowożytnej recepcji Aftoniosa od Rudolfa Agricoli do Johanna Christopha Gottscheda*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu M. Kopernika, 2008.
- Berger, Katarina. *Erzählungen und Erzählstoff in Pommern 1840–1938*. Münster–New York–München–Berlin: Waxmann, 2001.
- Böhmer, Heinrich. *De Pomeranorum historia literaria ad Carolum Hasselbach et Ludovicum Giesebrecht epistolica dissertatio. Saecularem S. Ottonis Apostoli memoriam celebraturus* [...]. Berolini: G.E. Reimer, 1824.
- Borysowska, Agnieszka. *Kultura książki w dawnym Szczecinie (XVII–XVIII w.)*. Szczecin: Książnica Pomorska, 2018.
- Borysowska, Agnieszka, Michał Gierke. Wstęp do *Album studiosorum Pedagogium Książęcego w Szczecinie (1576–1666)*, wyd. Agnieszka Borysowska, Michał Gierke, 3–52. Szczecin: Książnica Pomorska, 2022.
- Borysowska, Agnieszka, Michał Gierke, wyd. *Album studiosorum Pedagogium Książęcego w Szczecinie (1576–1666)*. Szczecin: Książnica Pomorska, 2022.
- Bustum Viri* [...] Dn. *Johannis Micraelii, S.S. Theol. D. Ac Professoris, Paedagogii Stetinsensis Regii Rectoris. Cum is annos natus LXI. III. Non. Decembris Anni currentis, memoriam mundo linquens immortalem*, [...] Cal. Ianuarii terrae matri mandaretur, Lachrymis Fautorum, Affinium et Amicorum, madidum. Stetini: typis Georgii Goetschii, [1659].
- Disputatio politica prima de tribus domesticis societativs tanquam primis civitatis principiiis deque rei familiaris parandae artibus stylo Aristotelico in* [...] *Gymnasio Stetinsensi praeside M. Johanne Micraelio* [...] *respondente Balthasare Scheningo, Stargard. Pom., anno M.DC.XLV 15 April. [...] examini interrogantium exposita*. Stetini: typis Georgii Goetschii, [1645].
- Eichstaedt, Lorenz. *Lessus Theosophiae ac Philosophiae lugentis Mortem Viri admodum Reverendi Excellentissimi Clarissimique Dn. Johannis Micraelii, S.S. Th. Doctoris et eiusdem Professoris nec non Regii Gymnasii Stetinsensis Rectoris Celeberrimi et de eo, Scholisque aliis adeoque universa Ecclesia praeclare meriti* [...]. Dantisci: David Fridericus Rhetius, [1658].
- Fabricius, Joachimus. *Coelestis Doctorum Splendor* [...] *Bey* [...] *Herrn Johannis Micraelii* [...] *16. Jährigen Rectoris, Als derselbe* [...] *am 3. Decembris* [...] *1658* [...] *seelig eingeschlaffen* [...] *Dessen verblichener Körper aber den 14. eiusdem* [...] *in S. Marien Stiffts-Kirchen der Erden anvertraut ist* [...]. Alten Stettin: Georg Götzke, 1658.
- Friedrich, Karin. *Inne Prusy. Prusy Królewskie i Polska między wolnością a wolnościami (1569–1772)*. Tłum. Grażyna Waluga. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2005.
- Friedrich, Karin. *The Other Prussia: Royal Prussia, Poland and Liberty, 1569–1772*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

- Gaziński, Radosław. „Pedagogium Książęce (lata 1544–1667)”. W: *Akademicki Szczecin XVI–XXI wiek*, red. Piotr Niedzielski, Waldemar Tarczyński, 15–46. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2016.
- Gut, Paweł. „Szczecińskie akademickie szkoły średnie w II połowie XVII i XVIII wieku”. W: *Akademicki Szczecin XVI–XXI wiek*, red. Piotr Niedzielski, Waldemar Tarczyński, 47–80. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2016.
- Hering, Johann Samuel. *Historische Nachricht Von Der Stiftung der zwey Collegiat-Kirchen in der [...] Stadt Alten Stettin, Nahmentlich der St. Marien und St. Ottens Oder Schloss-Kirchen Wie auch des Königl. Gymnasii Carolini Seit Anno MCCLXIII bis MDCCXXV [...] ans Licht gestellet [...]*. Alten Stettin: verlegt Johann Gottfried Conradi, 1725.
- Hertz-brächende Traur-Klage über den schmerzlichen Abschied Deß HochEhrwürdigen/ GroßAchtbaren und Hochgelahrten Herren Herren Johannis Micraelii, S.S. Theologiae weitberühmten Doctoris und Profess: auch hochverdienten Rectoris im Königlichen Gymnasio zu Stettin Als derselbe den 14 Decembr. des 1658. Jahres mit ansehnlicher Solennität und Leich-Procession daselbst beygesezset ward: gehalten von denen in Rostock studirenden Pommern. Rostock: Nicolaus Keyln Erben, [1658].
- Immatrikulation von Ioachimus Micraelius. Dostęp 14.04.2023. <http://purl.uni-rostock.de/matrikel/100028788>.
- Kizik, Edmund. *Śmierć w mieście hanzeatyckim w XVI–XVIII wieku*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1998.
- Kizik, Edmund. *Wesele, kilka chrztów i pogrzebów. Uroczystości rodzinne w mieście hanzeatyckim od XVI do XVIII wieku*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Officina Ferberiana, 2001.
- Königliches Marienstifts-Gymnasium zu Stettin. *Oster-Programm 1886*. Stettin: Herrcke & Lebeling, 1886.
- Krickeberg, Karl. *Johann Micraelius, ein Dichter des dreissigjährigen Krieges*. Osterwieck: A.W. Zickfeldt, 1897.
- Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. Inwac. 450 [Micraelius, Johannes].
- Laurea lugubris honori supremo Viri [...] Dn. Johannis Micraelii, s.s. Theol. et Phil. Doctoris et Professoris, Illustris Paedagogii Stetinensis Rectoris celeberrimi, vieta et plexa a suis discipulis, Paedagogii eiusdem Studiosis tristitiam contestaturis*. Paleo–Sedini: e typographeo Georgii Goetschii, [1659].
- Lessus funebres quibus Beatissimum, Insperatum Licet Et Ominosum Ex Hac Vita Discesum, quo exuta mortalitate [...] Dn. Johannes Micraelius, Theol. Et Philos. D. Et Professor. veram induit immortalitatem, prosequuntur, & condolentem animum contestantur Amici Pyrizenses*. Stetini: typis Georgii Goetschii, 1658.
- Mercer, Christia. „Leibniz and Spinoza on Substance and Mode”. W: *The Rationalists: Critical Essays on Descartes, Spinoza, and Leibniz*, red. Derk Pereboom. Lanham–Boulder–New York–Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1999.
- Micraelius, Johannes. *Supremum Officium, Praestitum Viro [...] Dn. Jacobo Fabricio, SS. Theologiae Doctori, Generali Per Pomeraniam Orientalem [...] Superintendenti [...] Qvi Post Qvam VIII. Augusti [...] M DC LIV Inter Ipsa De Jesu Crucifixo, Deque Unica In Ipsius Cognitione Gloriatione Verba [...] In Cathedra Correptus Concidisset, Qvarto*

- post die pie [...] XXI. Augusti Solemnibus Exeqvialibus Tumulo Inferendos Nobis Reliquit.* Stetini: Georgius Goetschius, [1654].
- Monumentum Viro Plurimum Reverendo, Clarissimo Atque Excellentissimo Dn. Johanni Micraelio, SS. Theol. & Phil. D. & Prof. Celeberrimo Regii Paedagogii Stetinensis Rectori dignissimo, & meritissimo: Cum Magno quidem suorum & aliorum planctu, pia tamen Morte 3. Decembr. extincto, Anno 1658. in templo Cathedrali Stetini, 14. Huius terrae solemniter mandando, ab Amicis, Fautoribus Pyricensibus Positum.* Stetini: typis Michaelis Höpfneri, [1658].
- Non omnis moriar.* Zwyczaje pogrzebowe w XVII i XVIII-wiecznym Toruniu. Toruń: Muzeum Okręgowe w Toruniu, 2005.
- Pimplei Flores, Beatis Manibus Viri [...] Dn. Jacobi Fabritii, SS. Theolog. Doctoris [...] in Regio Pomeranorum Paedagogio Professoris [...] et Pomeraniae Orientalis Superintendentis Generalis, Die IV. August. [...] M. DC. LIV. Ex Hac Mortalitatatis Scena Pie Ac Placide Excedentis, Collecti a Studiosa et Luctuosa Admodum In Paedagogio Stetinensi Juventute.* Stetini: typis Georgii Goetschii, [1654].
- Quade, Michael Friedrich. Summo Rerum Omnium Moderatore Deo benedicente, Auspiciis [...] Friderici Secundi [...] Nec non Jussu atque Auctoritate Regii [...] Status Concilii, Quod rem Pomeraniae publicam atque civilem moderatur, in eoque Praesidis ac Gymnasii Curatoris Primarii Spectatissimi, Ut et Reliquorum Illustrium [...] Dominorum Curatorum Nomine Ad [...] Initiationis Actum, quo Vir [...] Dn. Joannes Carolus Conradus Oelrichs, Juris utriusque Doctor [...] Futuro D. V. XIV. die Mensis Decembris [...] In Auditorio Majori rite praeficiendus est [...] Principem ac Ducem Brunswiga Beveranum Omnesque bonarum litterarum Statores ac Maecenates [...] invitat [...].* Sedini: typis Johannis Friderici Spigelii, [1752].
- Reimerus, Fridericus. Cupressus Beatis Manibus [...] Dn. Joannis Micraelii Cöslino-Pomerani [...] Anno [...] M.DC.LVIII. III. Non. Decembr. pie placideque inter vota adstantium Aetatis Suae LXI. denati, & XIX. Kal. Ianuarii in templo Cathedrali Mariano sepulchro illati [...].* Sedini Pomeranorum: Georgius Goetschius [1658].
- Sarasti-Wilenius, Raija. „Prelims and Fabulae interlocutores of Johannes Micraelius Pomeris: tragico-comaedia nova de Pomeride a Lastlevio afflicta et ab Agathandro liberata (s.l.: s.n., 1631)”. W: Neo-Latin Drama and Theatre in Early Modern Europe, red. Jan Bloemendal, Howard B. Norland. Leiden–Boston: Brill, 2013.*
- Schaeavius, Henricus. Monumentum Literarium Viro [...] Dn. Georgio Kirstenio, Medicinarum Doctori, Paedagogii Regii Professori & Practico apud Stetinenses famigerabili ad diem 11. Martii Anno [...] M DC LX. condigno exequiarum honore mactando [...].* Stetini: Georg Goetichius, 1660.
- Schaeavius, Henricus. Monumentum Literarium Quo Viro Admodum Reverendo, Amplissimo & Excellentissimo Dn. Johanni Micraelio, SS. Theol. ac Philos. Doctori Ac Professori [...] Cum III. d. Decembr. Anno [...] MDCLVIII. aetatis 62. pie ac placide defunctus, XIV. d. eiusd. mensis in Aede Mariana tumulo inferendus esset, luctuosum officium praestitit Et Studiosam in Gymnasio Regio Stetinensi Iuventutem ad condebitos exequiarum honores evocavit [...].* Stetini: typis Georgii Goetschii, [1658].

- Schaeuius, Henricus. *Oraculum Micraelianum sive Sapientis character in exequiis viri [...] Dn. Johannis Micraelii [...] rectoris Gymnasii Stetinensis famigeratissimi expressus [...] Stetini: e typographeo Georgii Goetschii, [1658].*
- Schultze, Daniel. *Supremum Officium Pietati, Virtuti et Meritis Viri [...] Dn. Johannis Sithmanni, Juris [...] Doctoris, et Regii Stetinensium Paedagogii Professoris [...] Anno Aer. Chr. MDCII. 3. Non. Novembr. nati, anno aetatis LIIX. 10. Kalend. Novembr. denati [...] Stetini: Georgius Goetschius 1660.*
- Simonis, Joachim. *Lucerna Ardens in monumento Viri Maxime Reverendi, Clarissimi atque Excellentissimi Dni. Johannis Micraelii, S.S. Theologiae Doctoris & Professoris, Gymnasii Stetinensis Rectoris longe Celeberrimi & Meritissimi sanguine Avunculi beneficii Patris etiam post obitu plusquam filiali honore et amore prosequendi [...]. Gedani: typis Philippi Christiani Rhetii, 1659.*
- Skiba, Aleksandra. „Kolekcja Matthäusa Heinricha Liebeherra w bibliotece Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie”. W: *Od Pedagogium Książęcego do Gimnazjum Mariackiego: z dziejów szkolnictwa półwyzszego w Szczecinie do początków XIX w.*, red. Agnieszka Borysowska, 159–171. Szczecin: Książnica Pomorska, 2018.
- Tync, Stanisław. *Dzieje gimnazjum toruńskiego*. T. 2. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1949.
- Ultimum officium sanctis manibus admodum Reverendi, Amplissimi et Excellentissimi Viri Dn. Johannis Micraelii, S.S. Theol. D. et Professoris, ut et Regii Paedagogii, quod est Stetini, Rectoris meritissimi, nunc et semper memorabilis [...]. Stetini: typis Georgii Goetschii, [1658].*
- Urbański, Piotr. „Johannes Micraelius und die lutherische polemische Theologie im Stettin des 17. Jahrhunderts”. W: *Reformatio Baltica: Kulturwirkungen der Reformation in den Metropolen des Ostseeraums*, red. Heinrich Assel, Johann Anselm Steiger, Axel E. Walter, 463–474. Berlin–Boston: De Gruyter, 2017.
- Vidal, Fernando. *The Sciences of the Soul: The Early Modern Origins of Psychology*. Tłum. Saskia Brown. Chicago–London: The University of Chicago Press, 2011.
- Wehrmann, Martin. „Geschichte des Marienstifts-Gymnasiums 1544–1894”. W: *Festschrift zum dreihundertfünfzigjährigen Jubiläum des Königlichen Marienstifts-Gymnasiums zu Stettin am 24. und 25. September 1894*, 1–184. Stettin: Herrcke & Lebeling, 1894.
- Zölner, Johann Friedrich. *Reise durch Pommern nach der Insel Rügen und einem Theile des Herzogthums Mecklenburg, im Jahre 1795 in Briefen*. Berlin: Friedrich Maurer, 1797.

Abstrakt

W artykule omówiono reakcje na śmierć Johannesy Micraeliusy, wyrażone przez jemu współczesnych w dostępnych dziś źródłach rękopiśmiennych i publikacjach drukowanych, a także wspomnienia o nim zamieszczane w publikacjach późniejszych. W funeraliach powstałych w związku ze śmiercią Micraeliusy żal po zmarłym wyrażają przede wszystkim jego współpracownicy, uczniowie, krewni i przyjaciele. Po latach wspominają go z kolei pedagodzy

pracujący w szkołach-następcach Pedagogium Książęcego: Gimnazjum Karolińskim, Gimnazjum Akademickim i Gimnazjum Mariackim. W jednych i drugich dokumentach na czoło wysuwają się zasługi pedagogiczne zmarłego – ceni się go przede wszystkim za doprowadzenie do rozkwitu szkoły, którą zarządzał jako rektor w ostatnich latach życia. Legenda Micraeliusa-niedoścignętego rektora zaniknęła w Szczecinie po 1945 roku, kiedy zmieniła się przynależność państwowa miasta i przerwana została działalność Gimnazjum Mariackiego, a tym samym – ciągłość działania placówki edukacyjnej sięgającej czasów Micraeliusa. Współcześnie rzadko wspomina się o dokonaniach Micraeliusa na niwie pedagogicznej, coraz częściej sięga się za to po jego dorobek piśmienniczy.

A posthumous portrait of Johannes Micraelius

Abstract

This article discusses the reactions to the death of Johannes Micraelius as expressed by his contemporaries in the available handwritten sources and printed publications, as well as the later reminiscences of him published in subsequent works. Funerals held in connection with Micraelius' death primarily conveyed the grief of his collaborators, students, relatives, and friends. In the years that followed, Micraelius was remembered by educators working in the successor schools of the Ducal Pedagogium: Carolinum Gymnasium, Academic Gymnasium, and Mariacki Gymnasium. In both types of documents, the pedagogical contributions of the deceased come to the forefront, and he is especially esteemed for the flourishing of the school he managed as rector in the final years of his life. The legend of Micraelius as an unparalleled rector gradually faded in Szczecin after 1945, when the city's national affiliation changed, and the activities of Mariacki Gymnasium were interrupted, thereby breaking the continuity of the educational institution dating back to Micraelius' time. Nowadays, his pedagogical achievements are rarely mentioned, while his literary legacy is increasingly emphasized.

Cytowanie

Agnieszka Borysowska, „Johannesa Micraeliusa portret *post mortem*”, *Przegląd Zachodniopomorski* 38 (2023), 67: 139–164. DOI: 10.18276/pz.2023.38-07.